

BİR KISIM LATİN AMERİKA VE GÜNEY DOĞU ASYA TİPİ ÜLKELERİNDE LİBERALİZASYON VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİLERİ

İlkay NOYAN YALMAN*

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, ekonomilerin nihai hedefi olan ekonomik büyüme konusunda gelişmekte olan bazı ülke gruplarının izlediği ekonomik politikaları incelemek ve sonuçları karşılaştırarak analiz yapmaktır. Çalışmaya model olarak Güney Doğu Asya ve Latin Amerika tipi ülkelerin seçilmesine, ekonomik büyümeyi sağlamada izledikleri yolların farklı olmaları neden olmuştur. Özellikle Güney Doğu Asya ülkelerinin “mucize” olarak nitelendirilen kalkınma süreçlerinde, Latin Amerika ülkeleriyle aralarındaki asıl farkın, uyguladıkları liberal dış ticaret politikalarından kaynaklandığı ifade edilmektedir. Çalışmada ihracata yönelik büyüme stratejisini benimseyen Güney Doğu Asya ülkeleriyle, ithal ikameci büyüme stratejisini benimseyen Latin Amerika ülkelerinin, bu stratejiler sonunda büyümelerinin hangi değişkenlerden etkilenerek gerçekleştirildiği konusu irdelenmektedir. Her iki ülke grubu için liberalizasyonun ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini ölçmek üzere, seçilen bazı değişkenler yardımıyla ekonometrik analiz uygulanmakta ve sonuçlar benzer çalışmalarla karşılaştırılarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Ekonomik büyüme, liberalizasyon, Güney Doğu Asya ülkeleri, Latin Amerika ülkeleri.*

ABSTRACT

THE RELATIONSHIP BETWEEN LIBERALIZATION AND ECONOMICAL GROWTH: COMPARISON OF SOME LATIN AMERICA AND SOUTH-EAST ASIA COUNTRIES

The aim of this study is to examine the economic policies of certain developing country groups followed about the economic growth which is the

---

* Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü. e-posta: iyalman@cumhuriyet.edu.tr

ultimate goal of economies and to analysis the results by comparing them. The reason why the Southeast Asian and Latin American countries were taken as the model in the study is the diverse ways that they followed to provide the economic growth. Especially, in the development process of the Southeast Asian countries which is widely called “miracle”, it is stated that the actual difference than the Latin American countries comes from the liberal foreign trade policies. To measure the effects of liberalization on the economic growth in both country groups, econometric analysis was conducted and the results, by means of certain variables, were compared with similar studies indicated and finally evaluated.

Key words: *Economic growth, liberalization, Southeast Asian countries, Latin American countries.*

1. GİRİŞ

II. Dünya Savaşından sonra dünya genelinde dikkati çeken bir durum, Latin Amerika ve Doğu Asya'nın benzeşmeyen performansları olmuştur. İki ülke grubu arasındaki tarihsel ve ekonomik farklılıkların yanı sıra, başarıdaki asıl farkın uyguladıkları dış ticaret politikalarından kaynaklandığı ifade edilmektedir. Ticari rejimler ve ekonomik performans ile ilgili olarak, ithal ikameci ya da içe dönük büyümeye Latin Amerika; ihracata dayalı ya da dışa dönük büyümeye Doğu Asya ülkeleri referans gösterilmektedir¹. Doğu Asya ülkeleri yüksek gelirli ülkelere tüketim ve sermaye malı ihraç ederek, ihracata dayalı sanayileşme stratejisiyle bir kalkınma ve büyüme modeli izlerken, Latin Amerika ülkeleri yerli piyasa için tahsis edilen mamul malları artırmak olan ithal ikameci sanayileşme yolunu izlemiştir². Latin Amerika ülkelerinin istikrarsız bir dönemi geride bırakarak olumlu bir trend yakalamış oldukları görülse de, bu durum sadece oldukça düşük büyüme oranları ile gerçekleşmiştir.

Latin Amerika'nın yeni sanayileşmiş ülkeleri Doğu Asya'dakilerden farklı olarak, aşamalı büyüme sürecine 1880'lerde başlamışlardır. Ayrıca, toprak ve doğal kaynaklar açısından daha zengin olmaları, daha büyük bir coğrafi boyuta sahip olmaları, fakat bütün bunlara karşın beşeri sermaye açısından daha olumsuz bir konumda bulunmaları (okuma-yazma oranının

---

¹ J. De Melo, ve D. Sumana, “Lessons of Trade Liberalization in Latin America for Economies in Transition”. *Country Economic Department The World Bank*, November 1992, WPS 1040, p.1.

² B. Ingham, *Economics and Development*. London: McGraw Hill Book Company 1995, s.96.

düşüklüğü, girişimci sınıfın yetersizliği gibi) Doğu Asya ülkeleriyle aralarındaki farklılıklardır³. Latin Amerika ülkeleri savaştan sonra kişi başına milli gelir oranına göre, yeni sanayileşen Doğu Asya ülkeleri (Güney Kore, Tayvan, Hong Kong ve Singapur) üzerinden önemli bir avantajla başlamıştır. 1950’de Latin Amerika ülkelerinin kişi başına düşen milli geliri söz konusu ülkelere göre %50 daha fazla olmuştur. Bununla birlikte yeni sanayileşen Doğu Asya ülkeleri 1960’ların sonlarına doğru Latin Amerika ülkelerini yakalamış ve 1981’de kişi başına düşen milli gelir Latin Amerika ülkelerinden %25 daha fazla, 1990’ların başında ise 3 kat daha fazla olmuştur⁴. 1960’lardan başlayıp 1990’lara kadar geçen dönemde ekonomik gelişmişlikte önemli farklılıklar gözlenmiştir. Başlangıçta Güney Kore, Tayvan, Hong Kong ve Singapur elde ettikleri çok yüksek, uzun süreli ve istikrarlı büyüme performansları, dikkatleri bu ülkelerin gelişme stratejilerine yönlendirmiştir. Aynı başarılı büyüme hızını 1980’lerden itibaren Malezya, Tayland, Endonezya ve Çin gibi diğer Asya ülkeleri de yakalamışlar, ancak Latin Amerika ülkeleri aynı başarıyı sağlayamamıştır⁵.

Arjantin, Çin, Macaristan, Hindistan, Malezya, Meksika, Filipinler ve Tayland 1980 sonrası en iyi bilinen reformcu ülkeler olarak sıralanmışlardır. Ekonomileri dışa açılan ülkelerin ekonomik performansları daha iyi olmuştur. Dışa açılanlar zengin ülkeleri yakalamış, dışa açılmayanlar ise gerilemiş ve geriden takip etmişlerdir⁶. Rodrik (2002) Güney Amerika ve Doğu Asya’dan alınacak ders için; “Gelişme ve sanayileşmeyi küreselleşme ile aynı şey addeden, sırf ekonomik liberalizm, özelleştirme, dışa açılma ve dünya ekonomisiyle bütünleşme hedeflerine yönelik bir ekonomik strateji, sonuç vermektense uzak kalacaktır.” ifadesini kullanmıştır. Doğu Asya’da devlet-özel sektör ortaklığı önemli bir faktör

---

³ O. Aktan, “Yeni Sanayileşen Ülkelerin Sanayileşme Deneyimleri: İstihdam ve Gelir Dağılımı”, *TMMOB Sanayi Kongresi Bildiriler Kitabı, Yeni Sanayileşen Ülkelerin Sanayileşme Deneyimleri: İstihdam ve Gelir Dağılımı*, Cilt: 1, Ankara, 1991, ss. 61-62

⁴ G. Palma, “Whatever Happened to Latin America’s Savings?” *Comparing Latin American and East Asian Savings Performances*. UNCTAD/OSG/STUDY/6, 1996, p.1

⁵ A. Şen, ve İ. Küçükaksoy *Yükselen Piyasalar ve Gelişme Stratejileri Dünya Ekonomisinden Seçme Konular*, Ed. Feride Öztürk ve Fatih Çelebioğlu, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2006, s.218

⁶ D. Dollar, ve A. Kray, “Trade, Growth, And Poverty”. *The Economic Journal*, 114, F22–F49, 2004, pp. 23-30

olmuş, ekonomik liberalizm ve dışa açılma her ne kadar önemli rol oynamışsa da, Doğu Asya ekonomileri başarılarını sadece buna borçlu değildir. Bu ekonomilerde, devlet özel sektörle ortak hareket etmiş, bazen yönlendirmiş, bazen caydırmış, hemen her zaman destek olmuştur. Hedefler ve araçlar özel sektörle ortak belirlenmiş, devlet koordinatör rolünü üstlenmiştir.

Çalışmada, Güney Doğu Asya ve Latin Amerika ülkelerinin büyüme stratejileri ele alınarak, liberalizasyon sürecinde yaşanan yapısal değişimlerin büyüme üzerindeki etkileri incelenmiştir. Konuyla ilgili daha önce yapılmış çalışmalar incelendiğinde genel kabul gören görüşe göre, Güney Doğu Asya ülkelerinin mucize olarak adlandırılan kalkınma ve büyümeleri, liberalizasyon sürecine uyumlarından kaynaklanmaktadır. Latin Amerika ülkelerinin ise, söz konusu süreçte yanlış politikalar uygulamasından dolayı, geçmişte sahip olduğu kalkınma ve büyüme düzeyini koruyamadığı, ancak ticari liberalizasyonun sağlanmasıyla büyümeye ivme kazandırıldığı genel görüşler arasındadır. Çalışmanın temel hipotezi, özellikle ticari liberalizasyonun söz konusu ülke gruplarında büyümeye sebep olduğudur. Ancak, ticari liberalizasyonun doğrudan ve/veya tek başına büyümede etkili olup olmadığı, ticari liberalizasyonun yanı sıra liberalizasyonun siyasi, ekonomik ve sivil alanlarda varlığı, fiziksel sermaye ve emek, dış ticareti etkileyen unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Dış ticaret ve büyüme arasındaki ilişkiyle ilgili çalışmalar genel olarak 1960'lı yıllarda başlamıştır. Özellikle, ihracat-büyüme ilişkisi II. Dünya Savaşı sonrasında kalkınma iktisatçılarının sıkça başvurdukları teorik bir temel haline gelmiştir. Yapılan çalışmalarda verilerin güvenilirliği ve liberalizasyon göstergelerinin daha özel olması ve ilişkilerde koşulluluk derecesini ve dolayısıyla yaklaşımda hipotez testlerinin alınması önemli olmaktadır⁷.

Dış ticaretin büyüme üzerine etkileri konusunda Haring & Humphrey (1964), Emery (1967), Balassa (1978), Williamson (1978), Krueger (1987), Salvatore (1983), Dollar (1992), Greenaway ve diğerleri (1997) yaptıkları çalışmalarda, istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif

---

⁷ R.Kneller, C. W. Morgan, and S. Kanchanahatakij, "Trade Liberalisation and Economic Growth", *The World Economy*, Blackwell Publishing Ltd., 2008, p.702.

sonuçlar elde etmişlerdir⁸. Ayrıca, Feder (1982), Kavoussi (1984), Chow (1987), Domac ve Bahmani-Oskooee (1995), Edwards (1998), Frankel ve Romer (1999), Kösekahyaoğlu ve Şentürk (2006) gibi iktisatçılar serbest ticaret ve ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki bulmuşlardır.

Bunun yanı sıra, Jung ve Marshall (1985), Levine ve Renelt (1992), Sachs ve Warner (1995), Shan ve Sun (1998) gibi yazarlar ise serbest ticaret ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulamamışlardır.

Syron ve Walsh (1968) ile Heller ve Porter (1978), serbest ticaret ve büyüme arasındaki ilişkinin pozitif olduğunu ortaya koymakla birlikte, söz konusu ilişkinin gelişmiş ya da kişi başına gelir düzeyi yüksek ülkelerde daha kuvvetli olduğunu savunmuşlardır. Balassa, 28 gelişen ülke ekonomisi üzerinde 1963-1982 dönemi için yaptığı çalışmada; 1963-1973 alt döneminde dışa dönük yeni sanayileşen ülkelerin ortalama büyüme hızı 7.1 iken, içe dönük yeni sanayileşen ülkelerin ortalaması 6.9 olmuştur. 1973-79 ve 1976-79 için sırasıyla birinci grup için 7.3 ve 9.0 iken, ikinci grup için 5.1 ve 4.9'dur. 1979-82 alt döneminde bu gruplar için oranlar, sırasıyla 2.4 ve 1.4 olarak gerçekleşmiştir⁹.

Rodriguez ve Rodrik (2000), 1975 ve 1994 yılları için yaptıkları yatay kesit analizinde büyüme ile açıklık arasında çok küçük bir ilişki bulmuşlardır. Bahmani-Oskooee ve Domac (1995), Türkiye'de 1980 sonrasında yaşanan ihracat artışı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran analiz sonuçlarına göre, ihracat artışı ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. İhracat ile ekonomik büyüme arasında iki yönlü bir etkileşim söz konusudur. Yani, ihracat artışı ekonomik büyüme artışına, ekonomik büyüme de ihracat artışına sebep olmaktadır.

Pitlik, 2002'de yaptığı analizde büyüme üzerinde ekonomik özgürlük düzeyinin değil, ekonomik özgürlüğün ve politikaların oynaklığının önemli olduğunu ortaya koymuştur. Ekonomik özgürlük daha istikrarlı bir artış gösteriyorsa, büyüme performansı yüksek olduğunu; ancak oynaklık yüksekse, büyüme performansının düşük olacağını vurgulamıştır¹⁰.

---

⁸ Daha fazlası için Giles ve Williamson (2000:29-47) bakılabilir.

⁹Balassa, B., "Adjustment Policies in Developing Countries: A Reassessment", *World Development*, 2, 9 September, 1984, p. 968.

¹⁰Pitlik, H. "The Path of Liberalization and Economic Growth". *Kyklos*, 55(1), 2002, p.75.

Greenaway, Morgan ve Wright (1997), 1980-1990'larda düşük gelirli ülkelerde kısa dönemde ticari liberalizasyonun büyümeye sebep olduğunu vurgulamışlardır. Sach ve Warner dışa açıklık ve ticari liberalizasyon ölçümlerinde nüfusunun %40'ı fakir olan az gelişmiş ülkelerde, büyümeyle gelir arasında negatif ilişki vardır. Yüksek gelir grubu olan ülkelerde ise pozitif ilişki olduğunu ifade eder. Dolar ve Kraay'ın¹¹ büyümeyi artırıcı politikaların ortalama gelir üzerindeki etkilerini inceledikleri çalışmada, fakir kesimin gelirlerinin büyüme oranı ile kişi başına düşen gelirlerin büyüme oranı arasında birebir ilişki bulunmaktadır. Michaely'in (1977) yaptığı analizde ihracattaki artışın ekonomik büyümeyi hızlandırdığı ileri sürülmüştür.

3. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Çalışmanın bu bölümünde 1995-2008 yılları arası Güney Doğu Asya ve Latin Amerika tipi ülke ekonomilerinin büyüme performanslarının araştırılması amaçlanmaktadır. Analiz için gerekli olan özgürlük indeksleri "Heritage Foundation"a ait veri tabanından alınmakta ve bu veriler de 1995 yılından itibaren mevcut bulunmaktadır. Dolayısıyla özgürlük indekslerinin 1995 yılından itibaren başlıyor olması, analiz döneminin bu tarihten itibaren başlatılmasının sebebidir. Analiz döneminin belirlenmesinde sağlıklı ve sürekli verilerin varlığı dikkate alınmış ve etkili olmuştur.

Güney Doğu Asya¹² ülkeleri 12, Latin Amerika¹³ ülkeleri ise 32 adettir. Bu ülkelerden bazıları çok küçük ve fakir ülkelerdir. Ayrıca bu tür ülkelere ait yeterli ve kayıtlı verilerde bulunmamaktadır. Dolayısıyla analize toplam 24 ülke dahil edilmiştir. Analize dahil edilen ülkeler bölge ekonomisini etkileyen, nüfus, kişi başına düşen milli gelir ve dış ticaret bakımından ele alınan dönemlerde sağlıklı verilerin bulunduğu ülkelerdir.

---

¹¹ Dolar ve Kraay, p.26.

¹² Brunei, Doğu Timor, Endonezya, Filipinler, Kamboçya, Laos, Malezya, Myanmar, Singapur, Tayland, Vietnam

¹³ [Antigua ve Barbuda](#), [Arjantin](#), [Bahamalar](#), [Barbados](#), [Belize](#), [Bolivya](#), [Brezilya](#), [Kolombiya](#), [Kosta Rika](#), [Küba](#), [Dominik](#), [Dominik Cumhuriyeti](#), [Ekvador](#), [El Salvador](#), [Granada](#), [Guatemala](#), [Guyana](#), [Haiti](#), [Honduras](#), [Jamaika](#), [Meksika](#), [Nikaragua](#), [Panama](#), [Paraguay](#), [Peru](#), [Porto Riko](#), [Saint Kitts ve Nevis](#), [Saint Lucia](#), [Saint Vincent ve Granada](#), [Surinam](#), [Sili](#), [Trinidad ve Tobago](#), [Uruguay](#), [Venezuela](#).

3.1. Modelin Tahmin Edilmesi

Modelin tahmin edilmesi sırasında kullanılan yöntem panel veri analiz yöntemidir. Panel veri ile birden fazla açıklayıcı veri, yine birden fazla gözlem için hesaplanabilmekte ve karşılaştırılabilmektedir. Ayrıca, panel veri yeterli kesit gözlem sayısının tekrarlanmasına imkan vermesi ile araştırmacıya kısa zaman serilerindeki değişiklikleri yakalama fırsatı da vermektedir. Hesaplanan birden fazla konu (örneğin; ülkeler, şehirler, insanlar v.b.), yine birden fazla zaman boyutunda gözlenmekte, zaman boyutuna ait kesit verileri kullanılarak ekonomik ilişkiler tahmin edilebilmektedir¹⁴. Panel veri analizinin zaman serisi ya da yatay kesit verilerinden birini barındıran analizlere göre avantajları; 1) gruplar arası heterojenlik etkilerinin daha iyi kontrol edilmesi, 2) açıklayıcı değişkenler arasındaki çoklu bağlantıyı azaltmanın mümkün olması, 3) ekonometrik tahmin edicilerin etkinliğinin artırılması şeklinde sıralanabilir¹⁵. Buna karşılık analizdeki temel sorunlar; örneklem seçimi, heterojenlik eğilimi, ölçüm problemidir. Hata terimi ise hem mekân hem de zaman boyutunu birlikte üzerinde taşımaktadır.

Güney Doğu Asya ve Latin Amerika tipi ülkelerde ekonomik ve siyasi liberalizasyon, dışa açıklık ve bu bağlamda ticari liberalizasyon ile büyüme arasındaki ilişkiler incelenecektir. Çalışmada dışa açık büyüme açısından ülkelere ait ithalat ve ihracatın GSYİH içindeki payı ile ekonomik ve siyasi liberalizasyonu ifade eden çeşitli indeksler kullanılacaktır. Ayrıca, istihdam ve sabit sermaye yatırımları da değişkenler arasındadır. Bu incelemede veri bir zaman diliminde farklı ülkelerin karşılaştırılması gerektiğinden, yatay kesit analizi bunu sağlayacaktır. Analizin ikinci kısmında yer alan büyüme ise dinamik bir süreç olduğundan analize zaman boyutu da katılacaktır. Bu yöntemin seçilmesinin nedeni yirmi dört ülkeye ait çeşitli ekonomik göstergeler ile 13 yıllık bir zaman kesitinin tahmin edilmesidir. Böylece, Türkiye'nin de dahil olduğu çeşitli gelir ve serbestlik düzeylerine sahip ülkelerden elde edilecek sonuç ile modelin anlamlılık düzeyinin artması ve çalışmaya orijinallik kazandırması beklenmektedir.

---

¹⁴ Greene, W. H., [Econometric Analysis Fifth Edit., Prentice Hall, ABD, 2003,12. 15 Gür, 1998](#)

3.2. Modelde Kullanılan Değişkenler

Analizde kullanılacak değişkenler, yapılan literatür taraması ve teoriler ışığında liberalizasyonun ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini ölçmeye yönelik olarak belirlenmiştir. Belirlenen değişkenlerin her birinin ayrı ayrı ekonomik büyüme üzerinde etkili olması beklenmektedir. Liberalizasyonun ekonomik büyümeye etkisini incelemek için oluşturulan model aşağıdaki gibidir.

$$BO_{it} = \alpha_0 + \beta_1 ITH_{it} + \beta_2 IHR_{it} + \beta_3 PH_{it} + \beta_4 SO_{it} + \beta_5 IST_{it} + \beta_6 SSY_{it} + \beta_7 EO_{it} + e_{it}$$

Modelde kullanılan semboller; BO; büyüme oranı, İTH; ithalat/GSYİH, İHR; ihracat/GSYİH, PH; politik haklar, SÖ; sivil özgürlükler, İST; istihdam/nüfus, SSY; sabit sermaye yatırımları/GSYİH, EÖ; ekonomik özgürlük şeklindedir.

4. ANALİZ SONUÇLARI

Çalışmada dengeli panel veri seti analizi yapılmaktadır. Dengeli panel veri setinde ülkeler ve dönemler açısından eşit sayıda veri bulunmakta, herhangi bir ülke ve döneme ilişkin verilerde farklılık veya eksik veri bulunmamaktadır. Veri seti oluşturulurken 24 ülkeye ait 1995–2008 dönemlerine ait bir bağımlı değişken (ekonomik büyüme) ve 7 bağımsız değişkenden (ithalat, ihracat, politik haklar, sivil özgürlükler, istihdam, sabit sermaye yatırımları ve ekonomik özgürlük) faydalanılmıştır. Elde edilen panel veri setinden faydalanılarak ticari liberalizasyon, ekonomik ve siyasi özgürlükler, istihdam ve sabit sermaye yatırımlarının büyüme üzerine etkisi incelenmiştir.

Çalışmada analizler, Eviews 6.0 ekonometrik paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Belirlenen 7 değişkenin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerine yönelik incelemeler, korelasyon katsayısı, Granger nedensellik testleri ve panel veri regresyon analizleri yardımıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Analizler gerçekleştirilmeden önce, olası sahte regresyon sorununun ortaya çıkmasını engellemek için, verilerin durağan olması gerekmektedir. Regresyonun gerçek bir ilişkiyi yansıtmadığı

zaman serilerinin durağan olmasıyla yakından ilişkilidir¹⁶. Serilerin durağan olup olmadığını test etmek için değişkenlere bu programda yer alan testler vasıtasıyla birim kök testi (ADF Fisher) yapılmıştır. Tablo 1 ve Tablo 2’de her iki ülke grubu için birim kök testi sonuçları yer almaktadır. Birim kök çıkan değişkenlerin 1. dereceden farkları alınarak durağanlaştırılmış ve modele dahil edilmiştir.

Tablo 1: Asya Ülkeleri İçin Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Düzye değerler		Birinci Farklar	
	Sabit	Sabit+Trent	Sabit	Sabit+Trent
BYM	60,466*	46,432*		
İHR	25,710	23,144	40,586*	32,846
İTH	13,094	22,932	46,331*	41,386*
İST	29,655	31,861	66,190*	42,313*
EOZ	23,053	31,976	67,047*	46,552*
POLH	9,354	10,999	35,925*	38,029*
SOZ	13,025	12,036	29,140*	24,436**
SSY	32,941	19,690	44,346*	52,955*

(*) % 1 önem düzeyinde; (**) % 5 önem düzeyinde

Tablo 2: Latin Amerika Ülkeleri İçin Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Düzye değerler		Birinci Farklar	
	Sabit	Sabit+Trent	Sabit	Sabit+Trent
BYM	26,651	22,747	74,714*	53,700*
İHR	19,531	30,041	48,392*	25,196
İTH	12,739	13,042	39,944*	31,293
İST	30,695	44,114*	60,307*	39,885*
EOZ	21,518	29,719	46,789*	27,799
POLH	29,598	34,303*	72,509*	47,695*
SOZ	11,619	20,036	38,249*	23,070
SSY	25,608	16,500	36,753*	35,715**

(*) % 1 önem düzeyinde; (**) % 5 önem düzeyinde

4.1. Tanımlayıcı İstatistikler

Analizde yer alan değişkenlere ait tanımlayıcı istatistiklerden Latin Amerika tipi ülke grupları için olanlar tablo 3’de yer almaktadır. Tabloya göre, 1995-2008 döneminde Latin Amerika ülkeleri ortalama %3,5 oranında büyüme sağlamışlardır. Aynı dönem içerisinde 2004 yılında % 18 büyüme

¹⁶ D. N. Gujarati, *Basic Econometrics*. Third Edition, Singapore: McGraw-Hill Inc. 1995, p. 709.

ile Venezüella en yüksek büyüme hızına ulaşmış iken, 2002 yılında Arjantin, Uruguay -%11 ile en önemli daralmayı yaşayan ülkeler konumundadır.

İhracatın GSYİH içindeki oranı ortalama %26 gerçekleşmiştir. Söz konusu oran Paraguay'da 1995 yılında da %59, Brezilya'da ise 1995-2000 döneminde %7-10 civarında olmuştur.

Tablo 3: Latin Amerika Tipi Ülke Grubu İçin Tanımlayıcı İstatistikler

	Büyüme (%)	İthalat/ GSYİH	İhracat/ GSYİH	Politik haklar	Sivil özgürlük	İstihdam/ nüfus	SSY/ GSYİH	Ekonomik özgürlük
Ortalama	3.4968	26.0062	26.2264	2.5660	2.9308	57.7484	19.9811	61.9987
Medyan	4.0000	25.0000	26.0000	3.0000	3.0000	57.0000	20.0000	62.0000
Maksimum	18.0000	71.0000	59.0000	5.0000	5.0000	73.0000	31.0000	78.6000
Minimum	-11.0000	8.0000	7.0000	1.0000	1.0000	42.0000	11.0000	44.6000
Stan. Sap.	4.3310	11.52470	10.91389	1.0465	0.9944	7.3432	3.8244	7.3532
Olasılık	0.0000	0.0000	0.014051	0.1326	0.7716	0.2107	0.5618	0.6763
Göz. sa.	159	159	159	159	159	159	159	159

Güney Doğu Asya tipi ülke grupları için tanımlayıcı istatistikler ise tablo 4'de yer almaktadır. Büyüme ortalaması %5,3 olan ülke grubunda 1995-2008 döneminde en fazla büyümeyi Kamboçya 2006'da %11, Endonezya 1998'de -%13 büyüme göstermiştir.

Tanımlayıcı istatistikler karşılaştırıldığında Latin Amerika tipi ülkelerde ortalama ihracat/GSYİH %26,22 iken, Güney Doğu Asya tipi ülkelerde %67,42 olmuştur. Aynı şekilde ortalama ithalat/GSYİH oranları ise %26,06 ve %65,16 olmuştur. Büyüme oranı ortalaması ise Latin Amerika tipi ülkelerde %3,49, Güney Doğu Asya tipi ülkelerde % 5,31'dir. Yine SSY/GSYİH oranı ortalaması Latin Amerika tipi ülkelerde daha düşüktür.

Tablo 4: Güney Doğu Asya Tipi Ülke Grubu İçin Tanımlayıcı İstatistikler

	Büyüme	İthalat/ GSYİH	İhracat/ GSYİH	Politik haklar	Sivil özgürlük	İstihdam/ nüfus	SSY/ GSYİH	Ekonomik özgürlük
Ortalama	5.3112	65.1655	67.4238	4.0728	4.2781	65.2185	26.7152	63.3715
Medyan	6.0000	51.0000	48.0000	4.0000	4.0000	61.0000	26.0000	62.0000
Maksimum	13.0000	215.0000	243.0000	7.0000	33.0000	80.0000	44.0000	90.5000
Minimum	-13.0000	8.0000	9.0000	1.0000	2.0000	55.0000	12.0000	33.5000
tan. Sap.	4.0053	50.81173	56.2591	2.2747	2.8098	7.5955	6.9064	13.7183
Olasılık	0.0000	0.0000	0.0000	0.0002	0.0000	0.0002	0.0848	0.1217
Göz. say.	151	151	151	151	151	151	151	151

Politik haklar ve sivil özgürlükler ortalaması Güney Doğu Asya ülkelerinde daha yüksek, dolayısıyla daha otoriter yapıda oldukları görülmektedir. Ancak özgürlük indeksi skorunun en yüksek olduğunda

siyasal liberalizasyon düşeceği için, bu değer düştükçe de özgürlük artacaktır. Latin Amerika ülkelerinin politik haklar ve sivil özgürlükler bakımından Güney Doğu Asya ülkelerine göre daha önde oldukları söylenebilir.

4.2. Korelasyon Katsayıları

İki değişken arasındaki ilişkinin büyüklüğünü ve işaretini yansıtan korelasyon katsayıları, değişkenler arasındaki ilişkilerin ipuçlarını yansıtmaları açısından önemlidir. Buna göre, Tablo 5’de görülen korelasyon tablosu, Latin Amerika ülkeleri için değişkenler arasındaki ilişkileri göstermektedir. Ekonomik büyüme ile ithalat, ihracat, istihdam, sabit sermaye yatırımları değişkenleri ile pozitif korelasyon varken, politik haklar, sivil özgürlükler ve ekonomik özgürlükler değişkenleri arasında negatif ilişkiler vardır. Tabloda en güçlü ilişki ithalat ile ihracat (0.84897) ve politik haklarla sivil özgürlükler (0.71899) arasında izlenmektedir. Ekonomik özgürlükle politik haklar ve sivil özgürlükler arasında da güçlü ama ters yönlü bir ilişki vardır. Büyümeyle en fazla sabit sermaye yatırımları (0.35707), ardından ihracat (0.13699) etkilemektedir.

Tablo 5: Latin Amerika Tipi Ülkeler İçin Değişkenler Arasında Korelasyon Tablosu

	Büyüme	İthalat/ GSYİH	İhracat/G SYİH	Pol. Hak.	Sivil özg.	İstihdam	SSY	Ekon. Özgür.
Büyüme	1							
İthalat/ GSYİH	0.8489	1						
İhracat/ GSYİH	0.0915	0.13699	1					
Pol. Hak.	0.1733	0.1017	-0.0526	1				
Sivil özg.	-0.1216	-0.1764	-0.0801	0.7189	1			
İstihdam	0.3903	0.2818	0.0632	0.0960	0.0487	1		
SSY	0.2955	0.2164	0.3570	0.2841	0.1694	-0.0862	1	
Ek. Özg.	0.0725	-0.0385	-0.2066	-0.4105	-0.5222	-0.1503	-0.1472	1

Güney Doğu Asya tipi ülkeler için değişkenler arasındaki korelasyon Tablo 6’da izlenmektedir. Bu ülke gruplarında da büyüme; ithalat, ihracat ve ekonomik özgürlükle negatif, politik haklar, sivil özgürlükler, istihdam ve sabit sermaye yatırımlarıyla pozitif yönlü ilişki içinde görülmektedir. Bu durum Latin Amerika tipi ülkelerle farklılık göstermektedir. Ayrıca, dışa açık büyümenin örneği olarak ele alınan bu ülkeler için büyüme ile ihracat ve ithalatın GSYİH içindeki oranı arasında ilişki kurulamaması

düşündürücüdür. Ancak burada ithalat ve ihracatın diğer değişkenler etkisi ve dolaylı olarak büyümeye etkisi izlenmemektedir. Bu durum Granger nedensellik testiyle daha net ortaya konulabilir.

Tablo 6: Güney Doğu Asya Tipi Ülkeler İçin Değişkenler Arasında Korelasyon Tablosu

	Büyüme	İthalat/ GSYİH	İhracat/GSP YİH	Pol. Hak.	Sivil özg.	İstihdam	SSY	Ekon. Özgür.
Büyüme	1							
İthalat/ GSYİH	-0.0073	1						
İhracat/ GSYİH	-0.0488	0.9876	1					
Pol. hak	0.4518	0.0084	-0.0308	1				
Sivil özg.	0.2712	-0.0204	-0.0437	0.4442	1			
İstihdam	0.4044	-0.2489	-0.3075	0.7425	0.3326	1		
SSY	0.2461	-0.0497	-0.0612	0.2516	0.0686	0.1825	1	
Ek. Özg.	-0.3206	0.6478	0.6788	-0.5728	-0.3278	-0.6290	-0.0759	1

Büyümeyle ekonomik özgürlük arasında da ters yönlü ve ihracat ve ithalata göre daha güçlü bir ilişki vardır. Büyümeyle politik haklar ve istihdam arasında diğer değişkenlere göre daha güçlü bir ilişki mevcuttur. Ayrıca sivil özgürlükler ve sabit sermaye yatırımlarıyla büyüme arasında zayıf ta olsa doğru yönlü bir ilişki görülmektedir. En güçlü ilişki ithalat ve ihracat arasında çıkmıştır. Ekonomik özgürlükle ithalat ve ihracat arasında da güçlü bir ilişki olduğu dikkat çekicidir.

4.3. Granger Nedensellik Test Sonuçları

Bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında nedensellik ilişkisine bakılmak üzere Granger nedensellik testi yapılmıştır. Tablo 7’de yapılan hesaplamalar sonucunda yapılan nedensellik analizinde, Latin Amerika tipi ülkelere 1995–2008 yılları arasında bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında çift yönlü Granger nedensellik ilişkisi %5 anlamlılık düzeyinde analiz edilmektedir. Tabloda ithalatla ekonomik büyüme arasında anlamlı bir nedensellik yokken, ihracatla ekonomik büyüme arasında ise çift yönlü nedensellik olduğu görülmektedir. Yani, Latin Amerika tipi ülke gruplarında ihracat büyümenin bir nedeni iken, ithalat büyümenin bir nedeni değildir. Test sonuçlarına göre; politik haklar, sivil özgürlükler ve istihdamla büyüme arasında nedensellik ilişkisi anlamsız çıkmıştır. Sabit sermaye yatırımları tek yönlü büyümenin nedeni kabul edilirken, büyüme sabit sermaye

yatırımlarının nedeni kabul edilmemiştir. Ekonomik özgürlük büyümenin nedeni kabul edilmezken, büyüme ekonomik özgürlüğün nedeni kabul edilmiştir. Son olarak, ihracat ithalatın nedeni olduğu kabul edilirken, ithalat ihracatın nedeni kabul edilmemiştir.

Tablo 7: Latin Amerika Grubu Ülkeler için Granger Nedensellik Test Sonuçları

Nedenselliğin yönü	Gözlem sayısı	F istatistiği	Olasılık	Sonuç
İthalat → Büyüme	144	0.72540	0.4860	Red
Büyüme → İthalat		1.20169	0.3038	Red
İhracat → Büyüme	144	11.9598	2.E-05	Kabul
Büyüme → İhracat		2.72713	0.0689	Kabul
Politik haklar → Büyüme	144	0.22371	0.7998	Red
Büyüme → Politik Haklar		0.48245	0.6183	Red
Sivil özgürlük → Büyüme	144	0.32650	0.7220	Red
Büyüme → Sivil Özgürlük		1.12651	0.3271	Red
İstihdam → Büyüme	144	0.32882	0.7203	Red
Büyüme → İstihdam		0.18809	0.8287	Red
SSY → Büyüme	135	4.35395	0.0148	Kabul
Büyüme → SSY		2.13842	0.1220	Red
Ekonomik Özgürlük → Büyüme	144	1.85958	0.1596	Red
Büyüme → Ekonomik Özgürlük		7.46639	0.0008	Kabul
İhracat → İthalat	144	9.82093	0.0001	Kabul
İthalat → İhracat		0.67552	0.5106	Red

Güney Doğu Asya ülkeleri için yapılan Granger nedensellik testi sonuçları ise Tablo 8'de yer almaktadır. Güney Doğu Asya ülkeleri için %5 anlamlılık düzeyinde analiz edilen sonuçlara göre; ithalat büyümenin nedeni kabul edilmezken, büyüme ithalatın nedeni kabul edilmiştir. İhracatla büyüme arasında karşılıklı nedensellik red edilmiştir. Politik haklarla büyüme arasında ise çift yönlü nedensellik kabul edilmiştir. Sivil özgürlüklerle büyüme arasında karşılıklı nedensellik red edilirken, istihdamla büyüme arasında ise çift yönlü nedensellik kabul edilmiştir. Yani büyüme istihdama neden olurken, istihdamda büyümeye neden olmaktadır. Sabit sermaye yatırımları büyümenin nedeni kabul edilmezken, büyüme sabit sermaye yatırımlarının tek yönlü nedeni kabul edilmiştir. Ekonomik özgürlük büyümenin tek yönlü nedeni kabul edilmiştir. İthalat ise ihracatın tek yönlü nedeni kabul edilmiştir.

Tablo 8: Güney Doğu Asya Grubu Ülkeler İçin Granger Nedensellik Test Sonuçları

Nedenselliğin yönü	Gözlem sayısı	F istatistiği	Olasılık	Sonuç
İthalat →Büyüme	134	0.16922	0.8445	Red
Büyüme →İthalat		5.11544	0.0073	Kabul
İhracat →Büyüme	134	2.41783	0.0931	Red
Büyüme → İhracat		1.52395	0.2217	Red
Politik haklar→ Büyüme	143	9.16072	0.0002	Kabul
Büyüme →Politik Haklar		6.22330	0.0026	Kabul
Sivil özgürlük →Büyüme	143	2.12390	0.1235	Red
Büyüme →Sivil Özgürlük		1.20654	0.3024	Red
İstihdam→ Büyüme	143	9.72893	0.0001	Kabul
Büyüme→ İstihdam		3.98785	0.0207	Kabul
SSY →Büyüme	135	0.97941	0.3783	Red
Büyüme →SSY		5.02668	0.0079	Kabul
Ekonomik Özgürlük →Büyüme	134	6.65457	0.0018	Kabul
Büyüme →Ekonomik Özgürlük		0.55571	0.5750	Red
İhracat →İthalat	134	0.01322	0.9869	Red
İthalat→ İhracat		2.92398	0.0573	Kabul

Latin Amerika ve Güney Doğu Asya ülkelerine ait Granger nedensellik test sonuçları karşılaştırıldığında; Latin Amerika tipi ülkelerde ihracat ve büyüme arasında çift yönlü nedensellik kabul edilirken, Güney Doğu Asya ülkelerinde çift yönlü red edilmektedir. Politik haklar ve büyüme arasındaki karşılıklı nedensellik Güney Doğu Asya ülkelerinde kabul edilirken, Latin Amerika ülkelerinde red edilmiştir. Yani, politik haklar Güney Doğu Asya ülkelerinde büyümenin nedeni sayılırken, Latin Amerika ülkelerinde büyümeye neden olmamaktadır. Yine Güney Doğu Asya ülkelerinde ekonomik özgürlükler büyümenin tek yönlü nedeni kabul edilmişken, Latin Amerika ülkelerinde büyüme ekonomik özgürlüğün nedeni kabul edilmiştir. Latin Amerika tipi ülkelerde istihdamla büyüme arasında çift yönlü nedensellik red edilirken, Güney Doğu Asya ülkelerinde kabul edilmiştir. Ayrıca ithalat ile ihracat arasındaki nedensellik ilişkisinde ithalatın ihracatın nedeni olduğuna dair tek yönlü nedensellik çıkarken, Latin Amerika grubu ülkelerde tersine ihracatın ithalatın nedeni çıkmıştır. Yani, Güney Doğu Asya ülkelerinde ithalata dayalı ihracat olgusu, re-export vardır. Granger nedensellik testleri, nedensel ilişkinin varlığını ortaya koymakla birlikte, ilgili değişkenler arasındaki ilişkinin işareti hakkında bilgi vermemektedir. Dolayısıyla değişkenler arası ilişkilerin işareti ve istatistiki açıdan anlamlılıkları regresyon analiziyle ortaya konulabilir.

4.4. Panel Veri Regresyon Tahmin Sonuçları

Tablo 9’da Latin Amerika tipi ülke grubu için analiz sonuçları yer almaktadır. Sabit etkili panel veri analiz sonucunda, model bir bütün olarak anlamlı çıkmıştır. Hausman test istatistiği tesadüfî etkiler modelinin sabit etkiler modeline göre daha anlamlı sonuçlar verdiğini göstermektedir. Bu bağlamda sabit etkiler modeli dikkate alınarak analiz yapılmıştır. Katsayıların anlamlılığı ise farklılık göstermektedir. R^2 değerine bakıldığında, modelin %59 oranında anlamlı olduğu görülmektedir.

Ele alınan yöntemler panel veri için genişletilmiş klasik regresyon modelleri olduğu için otokorelasyon sorunları görülebilir. Modelde otokorelasyon olup olmadığı Durbin-Watson testi kullanılarak test edilmiştir. Durbin-Watson testine göre değişkenler arasında otokorelasyon yoktur. İhracat ($p=0,7048$) ve sivil özgürlükler ($p=0,9751$) değişkenleri istatistiksel olarak anlamsız çıkarken, ithalat ($p=0,0032$), istihdam ($p=0,0004$), sabit sermaye yatırımları (0,0000) ve ekonomik özgürlük (0,0000) %1, politik haklar ($p=0,0479$) ise %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. İstatistiksel olarak anlamlı olan değişkenlerden ithalat, istihdam ve sabit sermaye yatırımları ekonomik büyümeyle pozitif ilişkilidir. Başka bir deyişle ithalat, istihdam ve sabit sermaye yatırımları arttıkça (azaldıkça) ekonomik büyüme artacaktır (azalacaktır).

Politik haklar ve ekonomik özgürlük ile büyüme arasında ise ters yönlü bir ilişki izlenmektedir. Ancak, politik haklar indeksi 1-7 arasında değişen değerler almakta ve 1’e yakın ise özgür, 7’ye yakında özgür olmayan durumu ifade etmekteydi. Dolayısıyla bu sonuca göre, politik özgürlük azalınca, ekonomik büyüme artacaktır. Yani, politik özgürlüğün indeks değeri azalınca özgürlük artmış olacağından, politik özgürlükteki artış büyümede artışa neden olacaktır. Aralarındaki ilişki ise diğer değişkenlere göre daha zayıftır. Ekonomik özgürlükle de aralarında güçlü bir etkileşim olmakla birlikte ters yönlüdür.

Tablo 9: Latin Amerika Ülke Grubuna Yönelik Sabit Etkili Model Analiz Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart hata	t- istatistiği	Olasılık
Sabit	12.669	3.5331	3.5859	0.0005*
İthalat	0.1867	0.0621	3.0025	0.0032*
İhracat	-0.0224	0.0589	-0.3797	0.7048
Politik haklar	-0.5186	0.2596	-1.9978	0.0479**
Sivil özgürlük	-0.0145	0.4647	-0.0313	0.9751
İstihdam	0.7921	0.2157	3.6715	0.0004*
SSY	0.6742	0.1076	6.2665	0.0000*
Ekonomik özgürlük	-0.2108	0.0492	-4.2878	0.0000*
AR (1)	0.14338	0.0974	1.4716	0.1439

Düzeltilmiş R ²	0.5328		Durbin- Watson	1.8129
F ististiği	10.2493		N	147
Olasılık	0.0000			

Not: * %1 düzeyinde anlamlı, ** %5 düzeyinde anlamlı

Analiz sonuçlarında dikkat çeken bir husus, dışa açıklık ve ticari liberalizasyon ile ilgili uygulamalı literatürde hakim görüş, söz konusu değişkenlerin (ithalat ve ihracat) ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği yönünde idi. Ancak, yapılan analiz sonucuna göre ihracatın ekonomik büyüme üzerinde pozitif veya negatif bir etkisi yoktur. İthalattaki değişimin etkisi ise, istihdam ya da sabit sermaye yatırımların etkisinden daha az şiddetlidir.

Güney Doğu Asya tipi ülke grubu için analiz sonuçları tablo 10'da yer almaktadır. Ülkeler için kurulan model bir bütün olarak %74 oranında oldukça anlamlı çıkmıştır. Bu oran Latin ülke grubuna göre daha fazladır. Katsayıların anlamlılığı ise farklılık göstermektedir. Durbin-Watson testine göre değişkenler arasında otokorelasyon yoktur. Tablo 10'da ithalat (p=0,6805), ihracat (p=0.5107) ve politik hakların (p=0,9126) ekonomik büyümeyle ilişkisi anlamsız çıkmıştır. İstihdam (p=0,0000) ve sabit sermaye yatırımları (p=0,0000) %1, sivil özgürlük (0,0242) ve ekonomik özgürlük (p=0,0299) arasındaki ilişki ise %5 düzeyinde anlamlı çıkmıştır. Güney Doğu Asya ülke grupları için yapılan analiz sonuçlarında da ithalat ve ihracatın ekonomik büyümeyle ilişkili olmaması genel görüşlerin aksi bir durumu ifade etmektedir. Değişkenlerden istihdam ve sabit sermaye yatırımları ile büyüme arasındaki ilişki güçlü ve doğru orantılı görülmektedir.

Tablo 10: Güney Doğu Asya Ülke grubuna Yönelik Sabit Etkili Model Analiz Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart hata	t- istatistiği	Olasılık
Sabit	5.4893	0.1928	28.4730	0.0000
İthalat	-0.0297	0.0720	-0.41284	0.6805
İhracat	-0.0478	0.0724	-0.65989	0.5107
Politik haklar	0.0333	0.3031	0.10999	0.9126
Sivil özgürlük	0.0855	0.0374	2.28561	0.0242**
İstihdam	0.8482	0.1983	4.27709	0.0000*
SSY	0.6659	0.1212	5.49517	0.0000*
Ekonomik özgürlük	-0.1835	0.0834	-2.20038	0.0299**
AR (1)	0.0466	0.1071	0.43476	0.6647
Düzeltilmiş R ²	0.7461			
F ististiği	22.0592		D-W stat	1.9464
Olasılık	0.0000		N	130

Not: * %1 düzeyinde anlamlı, ** %5 düzeyinde anlamlı

Tablo 11'da her iki ülke grubuna ait verilerin özet karşılaştırması yer almaktadır.

Tablo 11: Analiz Sonuçları

Değişkenler	Latin Amerika		Güney Doğu Asya	
	İşaret	Olasılık	İşaret	Olasılık
İthalat	(+)	% 0	(-)	% 68
İhracat	(-)	% 70	(-)	% 51
Politik Haklar	(-)	% 5	(+)	% 91
Sivil Özgürlük	(-)	% 97	(+)	% 2
İstihdam	(+)	% 0	(+)	% 0
Sab. Ser. Yat.	(+)	% 0	(+)	% 0
Ekonomik Özg.	(-)	% 0	(-)	% 3

Analize dahil edilen değişkenler ülke gruplarına göre farklılıklar göstermektedirler: İthalat bir tek Latin Amerika tipi ülkelerde istatistiki olarak anlamlı çıkarken, ihracat her iki ülke grubunda da anlamsız çıkmıştır. Bu durum genel kabul gören görüşlere terstir.

Verilerin alındığı dönem, ülke özellikleri ve/veya diğer değişkenlerin dahil edilmesi, sonucu etkilemiş olabilir. İstihdam, sabit sermaye yatırımları ve ekonomik özgürlükler istatistiki olarak her iki ülke grubunda da anlamlıdır. Ancak, ekonomik özgürlüğün etkisi negatiftir. Yani, büyümeyi azaltıcı etki yapmaktadır.

5. SONUÇ

Ticari liberalizasyon ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ortaya koymada, Güney Doğu Asya ve Latin Amerika ülkelerinin yürüttüğü politikaların farklılıkları dikkat çekmektedir. Ticari liberalizasyonun büyümeyi hızlandırdığı tezi, genel olarak kabul edilmiş bir görüş olmakla birlikte, aralarında ilişki olmadığını ortaya koyan ve savunan çalışmalar da vardır. Ekonomik liberalizasyonun büyümede etkili olduğuna dair görüş, dış ticaretin milli gelir içerisindeki payının artmasına bağlı olarak ekonomilerin daha yüksek ve istikrarlı bir büyüme trendi yakaladığı veya ekonomik büyümede ihracatın lokomotif rol üstlendiği birçok çalışma da ortaya konmuştur.

Liberal ekonomik politikaların büyüme üzerindeki etkileri konusunda benzer çalışmalar incelendiğinde, sonuçların farklılıklar gösterdiği dikkat çekmektedir. Bu çalışmada ülke grupları özellikle, ihracata yönelik ve ithal ikameci büyüme modellerini karşılaştırmaya yönelik olmak üzere seçilmiştir. Latin Amerika ülkelerinde 1995-2008 dönemi için alınan verilerle yapılan regresyon analizi sonucunda, büyüme ile ihracat ve sivil özgürlükler arasında bir ilişki çıkmamıştır. Sabit sermaye yatırımları, istihdam ve ekonomik özgürlük ile büyüme arasında güçlü bir ilişki

çıkıştır. Yine ithalat ile diğerleri kadar olmasa da güçlü bir ilişki ortaya çıkmıştır. Sonuçlar açısından dikkat çeken başka bir husus, Latin Amerika ülkelerinde regresyon analizi sonucu ihracatla anlamlı bir ilişki çıkmazken, Granger nedensellik testinde ihracatın büyümenin nedeni olduğu kabul edilmiştir. Bunun sebebi, çoklu değişken modelinde tüm değişkenler bir arada değerlendirildiğinden, Granger nedensellik testinde ise değişkenler tek tek karşılaştırma yapıldığından, regresyon analizi sonuçlarıyla örtüşmemesidir. Yani, büyümeyle ihracat arasında başka değişkenler girince, ihracat ve büyüme arasındaki ilişki ortadan kalkmaktadır.

Güney Doğu Asya tipi ülke grubu için analiz sonuçlarında ithalat, ihracat ve politik haklar büyümeyle ilişkisiz görülmektedir. Sabit sermaye yatırımları ve istihdam ile büyüme arasında ise güçlü bir ilişki vardır. Granger nedensellik testinde de büyüme ve ihracat arasında anlamlı bir nedensellik bulunmamaktadır. Güney Doğu Asya ülkelerinde politik haklar ve ekonomik özgürlük büyümenin güçlü nedenlerinden olarak tespit edilmiştir. Güney Doğu Asya ülkelerinde devletin ekonomiyi yönlendirici rolü düşünüldüğünde bu sonuç anlamlı çıkmaktadır.

Sonuç olarak, dışa açık bir ekonomide ekonomik büyüme, ihracat ve ithalatla ilişkilidir, ancak büyümenin sebeplerini açıklamada tek başına yeterli değildir. Liberal politikalar, dış ticaretin serbestleşmesi, sivil haklar ve siyasal özgürlükler ekonomik büyüme üzerinde önemli değişkenlerdir. Liberal politikaların büyümeyi sağlamada etkinliğinin artırılabilmesi için, ülkenin makro ekonomik istikrarı da önemli bir etkiye sahiptir. Ülkeler arasında liberal politika uygulamalarının artmasına paralel olarak, ekonomik sorunların da ülkeden ülkeye yansımaları, iç ve dış istikrarın sağlanmasını önemli kılmaktadır. Dolayısıyla, politika uygulayıcılar sürdürülebilir ekonomik büyüme ve ekonomide istikrarı sağlamada önemli bir sorumluluğa sahiptirler.

KAYNAKÇA

Aktan, O., “Yeni Sanayileşen Ülkelerin Sanayileşme Deneyimleri: İstihdam ve Gelir Dağılımı”, *TMMOB Sanayi Kongresi, Yeni Sanayileşen Ülkelerin Sanayileşme Deneyimleri: İstihdam ve Gelir Dağılımı*, Cilt: 1, Ankara 1991.

Aktan, O. “Dünya Ekonomisindeki Gelişmeler ve Türk Dış Ticareti”, *Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları*, Dış Ticaret Müsteşarlığı, 1(1), 2006.

Awokuse, Titus O., “Trade Openness And Economic Growth: Is Growth Export-Led Or Import-Led?”, *Applied Economics*, 40, 2008.

Bahmanı-Oskooee, M. ve Domac, I., “Export Growth and Economic Growth in Turkey: Evidence from Cointegration Analysis”, *METU Studies In Development*, 22(1), 1995.

Balassa, B., “Exports And Economic Growth: Further Evidence”, *Journal of Development Economics*, 5, 1978.

Balassa, B., “Adjustment Policies in Developing Countries: A Reassessment”, *World Development*, 2, 9 September, 1984.

Chow, P.C.Y., “Causality Between Export Growth And Industrial Development: Empirical Evidence From The NICs”, *Journal of Development Economics*, 26, 1987.

De Melo, J. ve Sumana, D., “Lessons of Trade Liberalization in Latin America for Economies in Transition”, *Country Economic Department The World Bank*, November, WPS 1040, 1992.

Dollar, D., “Outward-Oriented Developing Economies Really Do Grow More Rapidly: Evidence From 95 Ldcs, 1976-1985”, *Economic Development and Cultural Change*, 40, 1992.

Dollar, D. ve Kray, A., “Trade, Growth, And Poverty”, *The Economic Journal*, 114, 2004.

Domac, I. ve Mohsen, B.-O. “Export Growth and Economic Growth in Turkey: Evidence from Cointegration Analysis”, *METU Studies in Development*, 22(1), 1995.

Dursun, İ., *Ekonomik Özgürlükler-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Teorik Ve Uygulamalı Bir İnceleme*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.

Edwards, S., “Openness, Productivity and Growth: What Do We Really Know”, *NBER Working Paper Series*, 5978, <http://ideas.repec.org/p/nbr/nberwo/5978.html>, 1998, (11.06.2009).

Emery, R.F. “The Relation Of Exports And Economic Growth”, *Kyklos*, 20, 1967.

Feder, G. “On Exports and Economic Growth”, *Journal of Development Economics*, 12, 1982, 59 – 73.

Frankel, J. A. ve David, R. “Does Trade Cause Growth?”, *The American Economic Review*, 89, 1999.

Greenaway, D., Morgan, W. ve Wright, P., “Trade Liberalization And Growth in Developing Countries: Some New Evidence”, *World Development*, 25, 1997.

Greene, W. H., *Econometric Analysis Fifth Edit.*, Prentice Hall, ABD, 2003.

Gujarati, D. N., *Basic Econometrics. Third Edition*, Singapore: McGraw-Hill Inc. 1995.

Gür, Timur Han. *External Debt and Empirical Models for Country Risk Assessment*. SPK Yayınları, 117,1998

Haring, J. E. ve Humphrey, J. F., "Simple Models of Trade Expansion", *Western Economic Journal*, 2, 1964.

Heller, P. S. ve Richard, C. P., "Exports and Growth: An Empirical Reinvestigation", *Journal of Development Economics*, 5, 1978.

Ingham, B., *Economics and Development*. London: McGraw Hill Book Company, 1995.

Jung, Woo S. ve Marshall, P. J., "Exports, Growth and Causality in Developing Countries", *Journal of Development Economics*, 18, 1985.

Kavoussi, R., "Export Expansion and Economic Growth: Further Empirical Evidence". *Journal of Development Economics*, 14, 1984.

Kneller, R., Morgan, C. W. ve Kanchanahatakij, S., "Trade Liberalisation and Economic Growth", *The World Economy*, Blackwell Publishing Ltd., 2008.

Krueger, A.O., "The Importance of Economic Policy in Development: Contrasts Between Korea and Turkey", *NBER Working Paper Series: 2195*, 1987.

Michaely, M., "Exports and Growth: An Empirical Investigation", *Journal of Development Economics*, 4, 1977.

Palma, G., *Whatever Happened to Latin America's Savings? Comparing Latin American and East Asian Savings Performances*, UNCTAD/OSG/STUDY/6. 1996.

Pitlik, H. "The Path of Liberalization and Economic Growth", *Kyklos*, 55(1), 2002.

Rodriguez, F. ve D. Rodrik, "Trade Policy And Economic Growth: A Skeptic's Guide To The Cross-National Evidence", *NBER Working Paper*, 2000.

Rodrik, D. "Türkiye Sanayileşmenin Neresinde?". İstanbul: Aralık 2002, http://web1.boun.edu.tr/halimgurgenci/odtu76/Turkiye_Sanayilesmenin_Neresinde.pdf, (25.01.2010)

Sachs, J. D. ve A. M. Warner, "Economic Reform and the Process of Global Integration". *Brooking Papers on Economic Activity*, 1, 1995.

Salvatore, D., "A Simultaneous Equations Model Of Trade And Development With Dynamic Policy Simulations", *Kyklos*, 36, 1983.

Saygılı, F., "Finansal Serbestleştirilmenin, Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkisi", *Ege Akademik Bakış*, 1(1), 2001.

Shan, J. ve Sun, F., "Export -Led Growth Hypothesis for Australia: An Empirical Re-Investigation", *Applied Economics Letters*, 5, (1998).

Syron, R. F. ve B. M. Walsh "The Relation of Exports and Economic Growth: A Note", *Kyklos*, 21(3), 1968.

Williamson, R. B., "The Role of Exports and Foreign Capital in Latin American Economic Growth", *Southern Economic Journal*, 45, 1978.

Yıldırım, S. *Kurumsal İktisat Bağlamında Ülkeler Arası Büyüme Farklılıklarının Panel Veri Analizi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.